

Олександр КАЛЬМАН,
доктор юридичних наук, професор,
завідуючий кафедрою кримінального права та кримінології
Національної академії прокуратури України

Богдан ЛИЗОГУБ,
кандидат юридичних наук,
начальник організаційно-аналітичного
управління Головного штабу МВС України,
полковник міліції

ПРО ВИКЛАДАННЯ КРИМІНОЛОГІЇ У ВИЩІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Ключові слова: викладання кримінології; теоретична і практична складові підготовки; спецкурс; поширення кримінологічної грамотності; спеціалізовані кримінологічні видання.

Важливість поглиблення у суспільстві кримінологічних знань є очевидною в умовах розбудови незалежної, демократичної, правової та соціальної держави в Україні, як це продекларовано в її Основному Законі. Такі знання необхідні як державним діячам, які формують та нормативно закріплюють кримінологічну політику держави, так і правоохоронцям, які без відповідних знань неякісно виконуватимуть завдання з протидії злочинності. Важливе значення має знання основ кримінології і для вчителів загальноосвітніх шкіл, що мають володіти мінімальними навичками профілактики та запобігання делінквентних проявів учнів і реагування на них, проведення інформаційно-просвітницької роботи антикримінального спрямування в учнівському середовищі. Пересічним громадянам така обізнаність дасть змогу обрати правомірні заходи забезпечення захисту від насильницьких та корисливих злочинів.

Недостатність обсягів і масштабів викладання кримінологічної науки багаторазово підкреслювалася науковцями, в тому числі В.В. Голіною, А.П. Закалюком, А.Ф. Зелін-

ським, О. М. Костенком, В. М. Куцом, але позитивні зрушення в цьому напрямі не відбуваються. Навпаки, має місце загрозливе подальше скорочення обсягів викладання цієї науки. Водночас навряд чи хто-небудь може сумніватися у явній недостатності для якісної фахової підготовки викладання предмета протягом лише одного навчального семестру, в ході якого проводиться лише 11 лекційних і 7 семінарських занять, до того ж у силу певних об'єктивних обставин їх кількість часто скорочується. Кримінологія, таким чином, фактично переходить до розряду другорядних навчальних дисциплін, при тому що ряд предметів загальноосвітнього характеру, в тому числі культурологічної чи мовної спрямованості, чи разом з тим, навпаки, вузькоспеціалізованого профілю викладаються в обсягах або ж рівних, або набагато більших.

У жодному разі не заперечуючи потребу підвищення культурного рівня та забезпечення різностороннього розвитку майбутніх фахівців-правоохоронців, слід зазначити, що дисципліни культурологічної та мовної спрямованості повинні вивчатися більшою

мірою ще у середніх та середніх спеціальних навчальних закладах, якими і формується до певного віку загальний культурний рівень особистості. Корегування цього рівня у вищому навчальному закладі не може бути значним. Більше того, культурний рівень має в основному формуватися самопідготовкою людини, так би мовити, «примусове» вивчення предметів культурологічної спрямованості без потягу самої особи до навчання є непродуктивним.

Кримінологія ж або є, або має бути на решті визнана однією з профільючих дисциплін у навчальних закладах, які здійснюють підготовку фахівців правоохоронного профілю, поряд з такими предметами, як кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність. Так, А. Ф. Зелінський, вказуючи на це, зазначав: «... у більшості розвинених країн у навчальних закладах, які готують працівників поліції та інших правоохоронних органів, кримінологію розглядають як одну з профільючих та провідних у циклі кримінально-правових дисциплін» [1, 8]. Не можна вважати нормальною ситуацію, за якої, наприклад, у правових юридичних академіях України такі предмети, як українська та зарубіжна культура, викладаються в обсязі 160 навчальних годин, етика та естетика викладаються окремими дисциплінами в обсязі по 50 навчальних годин кожна. Тобто загалом предмети культурологічної спрямованості викладаються в обсязі 260 навчальних годин, латинська мова – 90 навчальних годин, основи безпеки життєдіяльності – 106 навчальних годин, а кримінологія – в обсязі лише 74 навчальних годин. В меншому за неї обсязі викладаються лише юридична деонтологія (52 навчальні години), порівняльне правознавство (50 навчальних годин), організація роботи судових та правоохоронних органів (70 навчальних годин), релігієзнавство (66 навчальних годин), основи римського цивільного права (50 навчальних годин), судова бухгалтерія (52 навчальні години), ораторське мистецтво (56 навчальних годин), а також іще ряд дисциплін, які викладаються як спецкурси інших великих за обсягами навчальних дисциплін. Подібна ситуація склалася і в Національному

університеті внутрішніх справ, та й багатьох інших навчальних закладах юридичної спеціалізації України, або тих, які мають у своєму складі юридичні факультети.

Злочинність є одним із тих негативних чинників, що впливає на ефективність діяльності органів державної влади та управління, підриває стабільність правопорядку, захищеність прав, свобод і законних інтересів громадян, грубо порушує принципи демократії та соціальної справедливості. Усе це зумовило необхідність впровадження в програму навчання магістрів Інституту підготовки кадрів Національної академії прокуратури України навчального курсу «Проблеми протидії злочинності» в обсязі 54 години.

Без сумніву, така підготовка повинна поєднувати теоретичну і практичну складові. Цей двоєдиний підхід і знайшов втілення у змістовній частині спецкурсу, зумовивши його структуру. Пріоритети навчання в Національній академії прокуратури України визначаються інтересами прокурорської практики. Тому магістранти вивчають «Проблеми протидії злочинності» з урахуванням майбутньої професійної спрямованості.

Нагляд за додержанням законів у сфері протидії злочинності є одним із напрямів діяльності прокуратури. Виходячи з цього, у спецкурсі «Проблеми протидії злочинності» розглядаються основні напрями підвищення ефективності вказаного виду діяльності. У ньому визначаються: поняття діяльності прокуратури щодо протидії та запобігання злочинності; основні напрями протидії злочинам засобами прокурорського нагляду на стадії досудового слідства у кримінальному судочинстві. Особлива увага приділяється координаційним повноваженням прокуратури та організаційно-правовим засадам їх виконання, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та застосуванні інших заходів примусового характеру, протидії злочинам органами дізнання та досудового слідства.

При розгляді тем курсу, присвячених протидії окремим видам злочинів, спеціально розглядаються питання повноважень прокуратури. При викладанні цієї дисципліни широко використовуються положення

законів та підзаконних нормативних актів, накази Генерального прокурора України щодо протидії окремим видам злочинів.

Зазначене вище відбувається в тих умовах, коли декларується науково обґрунтований підхід до розробки заходів протидії злочинності, вказується на необхідність розробки нових передових форм і методів роботи в цьому напрямі діяльності державних органів, наголошується на потребі проведення криминологічної експертизи нормативно-правових актів тощо. Але в той же час зовсім не береться до уваги питання про те, якими силами це все робити, чи мають особи, які залучаються до виконання вказаних завдань, достатню для того кваліфікацію. Звідкіля ж узятися фахівцям і необхідній кваліфікації при такому зневажливому ставленні до криминологічної науки?

По-перше, необхідно суттєво збільшити обсяг викладання криминології, наблизивши його принаймні до 120 навчальних годин, хоча для якісної підготовки бажано ще більше. Зробити це можна за рахунок зменшення обсягів викладання дисциплін культурологічної та мовної спрямованості.

По-друге, слід переглянути програму викладання курсу криминології, насамперед зміст і порядок проведення практичних занять. Доцільним видається окрім монографічної літератури, підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів формувати та видавати особам, які навчаються на юридичних факультетах, слухачам чи студентам зброшуровані підбірки матеріалів криминологічної тематики. Вони мають включати різноманітні проблемні матеріали, в тому числі підбірки новітніх публікацій відповідного змісту, матеріали практичного змісту, які б давали змогу ставити кожній особі індивідуальне завдання.

По-третє, окрім основного курсу криминології, великого за обсягом, обов'язкового для всіх майбутніх правоохоронців, необхідним є запровадження окремих спецкурсів для ряду правоохоронних спеціалізацій з метою поглибленого вивчення певних підгалузей чи інститутів криминології. Зокрема для тієї, яка передбачає влаштування випускників для проходження служби у штабні підрозділи органів внутрішніх справ доціль-

ним видається запровадження спеціальних курсів «Аналіз криминогенної ситуації», «Прогнозування злочинності», «Розробка комплексних заходів протидії злочинності», «Методика проведення криминологічних досліджень».

Усіма без винятку правоохоронними спеціалізаціями має ґрунтовно вивчатися віктимологія, інші підгалузі криминології, як Загальної, так і Особливої частин. Наприклад, майбутнім слідчим не завадило б вивчення спецкурсу «Детермінація злочинності та слідча профілактика», майбутнім працівникам установ виконання покарань – спецкурсу «Злочинність в місцях позбавлення волі та її профілактика», майбутнім службовцям військових прокуратур та Військової служби охорони правопорядку у Збройних силах України – спецкурсу «Військова злочинність та її профілактика», майбутнім дільничним інспекторам міліції – спецкурсу «Криминофамілістика» тощо.

По-четверте, враховуючи, що протидія злочинності не обмежується зусиллями суто правоохоронних органів, корисним було б запровадження викладання криминологічних спецкурсів у навчальних закладах різноманітних спеціальностей. Так, у педагогічних навчальних закладах доцільним вважаємо викладання спецкурсу «Профілактика злочинності неповнолітніх», на факультетах психології – спецкурсу «Кримінальна психологія», у фармацевтичних навчальних закладах – спецкурсу «Запобігання відтоку з легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів», у навчальних закладах, де готують фахівців системи міського господарства та архітектури – спецкурсу «Криминологічна топографія та організація просторового середовища людини», у навчальних закладах, в яких здійснюється підготовка банківських працівників – спецкурсу «Запобігання злочинам у кредитно-фінансовій та банківській сферах», на факультетах журналістики – «Роль засобів масової інформації у протидії злочинності». Цей перелік можна продовжувати, але дана стаття не переслідує мету формулювання майбутньої системи криминологічної освіти у навчальних закладах різних спеціалізацій. Це потребує принаймні окремої великої за

обсягом наукової статті або спеціального освітньо-дослідницького проекту.

По-п'яте, важливим напрямом є поширення кримінологічної грамотності всього населення. Для її забезпечення державою має бути започаткована система кримінологічної освіти населення. До роботи у такій системі може залучатися викладацький склад навчальних закладів, спеціалізований на викладанні кримінології або її окремих спецкурсів, працівники правоохоронних органів. Форми такої роботи можуть бути різноманітними: інформаційні виступи перед населенням за місцем роботи, навчання або мешкання, кримінологічна профілактика. У них можуть висвітлювати як загальні проблеми протидії злочинності, так і роль у цьому широких кіл громадськості. Наприклад, актуальним для працівників банківських установ і торговельних підприємств було б читання лекцій на тему «Фальшивомонетництво та боротьба з ним», яка включала б опис основних ознак найбільш використовуваних злочинцями способів підробки грошей, ознак розпізнання підроблених грошей, рекомендації або навіть алгоритми дій у випадку виявлення фальшивих грошових купюр. Для працівників багатьох категорій суб'єктів господарювання корисною була б лекція на тему «Протидія економічній злочинності». Працівникам транспортних підприємств доцільним було б читання лекцій на тему «Запобігання злочинам проти безпеки руху та експлуатації транспорту» тощо. Можливі теми лекцій для населення мають бути сформульовані відповідно до специфіки діяльності аудиторії та її потреб. Але для основної маси громадян мають читатися лекції на теми: «Як не стати жертвою злочину», «Як захиститися від злочинців», «Сприяння протидії злочинності – громадський обов'язок кожного».

Визначальну роль у розвитку кримінологічної науки та підвищенні рівня кримінологічної освіти і кримінологічної грамотності населення повинні відігравати спеціалізовані кримінологічні видання. Але в Україні таких видань фактично немає. У Російській Федерації видаються збірники наукових праць під егідою Російської кримінологічної асоціації, триває видання журналу «Борьба с

преступностью за рубежом», Брянська філія Академії Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації видає «Криминологический журнал». В західних країнах видається багато спеціалізованих кримінологічних видань, в тому числі: *Crime and Delinquency*, *European Journal of Criminal Policy and Research*, *Policing and Society*, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, *Revue de science criminelle et de droit penal compare*, *Deviance et Societe*, *Kriminologisches Journal*, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, *Issues in Criminology*, *Journal of Quantitative Criminology*, а також багато інших. Окрім того, кримінологічні проблеми висвітлюються великою кількістю юридичних, соціологічних, психологічних та поліцейських видань.

Звичайно, останніми роками в Україні дещо збільшилася кількість юридичних видань, але спеціалізованого кримінологічного видання поки що не започатковано.

Якщо ситуацію з явно недостатніми обсягами викладання кримінології та опублікування кримінологічної інформації виправлено не буде, то фаховий рівень кримінологічної підготовленості працівників правоохоронних органів залишатиметься вкрай низьким, як і кримінологічна грамотність всього населення. Це буде означати своєрідне інтелектуальне обеззброєння суспільства перед криміналом, сприятиме подальшому поширенню злочинності та її субкультури, а отже, і зростанню напруги у суспільстві. Отримані в ході опитувань дані свідчать, що населення ставить проблему злочинності на одне з перших місць у переліку факторів, що викликають найбільшу стурбованість. Наслідки ж зростання суспільної напруги можуть бути непрогнозовані і вкрай небезпечні.

Неможливим у цьому контексті видається обійти увагою і той факт, що створена ще 1998 року Кримінологічна асоціація України не стала центром активізації кримінологічної думки у державі. Фактично було проведено лише два її засідання, видано лише один номер започаткованого нею видання. Уже декілька років поспіль активна

діяльність цієї асоціації не ведеться. Враховуючи викладене, нагальною є активізація діяльності Кримінологічної асоціації України або ж започаткування альтернативного громадського об'єднання кримінологів, яке

могло б діяти більш цілеспрямовано в напрямі популяризації кримінологічних знань, поширення кримінологічних досліджень, збільшення кількості періодичних видань кримінологічної спрямованості.

Список використаних джерел:

1. Зелинский А.Ф. Криминология: учеб. пособ. / Зелинский А.Ф. – Х.: Рубикон. – 2000. – 240 с.

*Олександр КАЛЬМАН,
Богдан ЛИЗОГУБ*

**ПРО ВИКЛАДАННЯ КРИМІНОЛОГІЇ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

Резюме

У статті досліджуються проблеми удосконалення викладання кримінології у вищих навчальних закладах. Пропонується запровадження спеціальних кримінологічних курсів для студентів різної професійної спеціалізації. Обґрунтовується потреба збільшення кількості кримінологічних періодичних видань.

*Александр КАЛЬМАН,
Богдан ЛИЗОГУБ*

**О ПРЕПОДАВАНИИ КРИМИНОЛОГИИ
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ**

Резюме

В статье исследуются проблемы усовершенствования преподавания криминологии в высших учебных заведениях. Предлагается введение специальных криминологических курсов для студентов различной профессиональной специализации. Обосновывается необходимость увеличения количества криминологических периодических изданий.

*Oleksandr KALMAN,
Bogdan LYZOGUB*

**TEACHING CRIMINOLOGY
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE**

Summary

The article deals with the problems of teaching criminology in higher educational institutions. Establishing special criminological courses for students of different professional specialization is proposed. The necessity of increasing the number of criminological periodicals is substantiated.